

ГЛОБЕНКО Геннадій Іванович
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ,
м. Харків, Україна

МІЖНАРОДНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Інтеграційні процеси, активним учасником якого є Україна, спонукають зближенню національного законодавства до міжнародних стандартів, що є природним і необхідним явищем. Зазначений чинник безпосередньо передбачає подальший розвиток національних правових систем на основі міжнародних стандартів. В цілому на сьогодні критерієм будь-якого закону має стати визнання його відповідності положенням міжнародного права, які, в свою чергу, найбільш повно відображають загальнолюдські цінності. Тим більше, у світовій практиці утвердилася позиція, що ставлення до прав людини не є внутрішньою справою окремої держави. Разом з тим, відстоюючи права і свободи людини у взаємовідносинах з державою, в тому числі в сфері кримінального судочинства, міжнародна спільнота також стурбована питаннями протидії злочинності.

Міжнародні нормативно-правові акти, що регулюють сферу кримінального судочинства, здебільшого поділяють на дві групи. До першої з них відносяться міжнародні правові акти загального значення стосовно співпраці нашої держави у зовнішній сфері, включаючи взаємодію з правоохоронними органами інших держав під час кримінального провадження. Іншу групу складають акти, що стосуються прав і свобод людини. Основоположні принципи та норми, що підкреслюють цінність прав і свобод особи для світової спільноти містяться у багатьох міжнародно-правових актах. В першу чергу це стосується Загальної декларації прав людини 1948 року, положення якої становлять основу загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, про які йдеться у розділі II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Слід мати на увазі, що у вказаному вище нормативно-правовому акті встановленні і конкретні вимоги до правомірних обмежень прав та свобод людини з боку держави у досліджуваній сфері.

Права людини, що мають відношення до сфери кримінального судочинства, закріплені і в інших міжнародно-правових актах. Це, зокрема, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року, у ст. 9 якого закріплено право кожного, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вар-

тою, на розгляд його справи в суді, який має невідкладно винести постанову щодо його затримання і розпорядитися про його звільнення, якщо затримання є незаконним. У вказаній нормі передбачено також право кожного, хто став жертвою незаконного арешту чи тримання під вартою на компенсацію, якій надано позовної сили.

Права людини, що належать до сфери кримінального судочинства, в цілому аналогічні закріпленим у Загальній декларації і в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, отримали регламентацію і в регіональних актах. Зокрема, в даному випадку прикладом може бути Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 року. Вступаючи до Ради Європи, Україна брала на себе зобов'язання йти шляхом розвитку демократичних інститутів, що відповідають розробленим європейським співтовариством стандартам та критеріям, а також мають у своїй основі визнання прав і свобод людини як найвищої цінності. Одним з найважливіших кроків щодо реалізації Україною взятих на себе зобов'язань стала ратифікація 17 липня 1997 року вказаної вище Конвенції, що у свою чергу надало право громадянам нашої держави на звернення з індивідуальними скаргами до Європейського суду з прав людини. У зв'язку з тим в положеннях кримінального процесуального законодавства не безпідставно має місце ще одна додаткова підстава щодо можливості перегляду за нововиявленими або виключними обставинами судових рішень, що набрали законної сили. Такою підставою є встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом (п. 2 ч. 3 ст. 459 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України)).

У згаданій вище Конвенції належним чином визначаються основні права людини, яка залучається до сфери здійснення правосуддя у кримінальних справах. При цьому не можна не помітити, що не всі вони знайшли своє відображення в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України, а якщо і знайшли, то не мають належного втілення у правозастосовній діяльності судових та правоохоронних органів. Як приклад, можна привести стан справ в Україні щодо правозастосовної діяльності з реалізації права на судовий розгляд кримінальної справи упродовж розумного строку. Так, у ст. 6 Європейської конвенції, передбачено право кожного «при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку ... ». Доречно зауважити, що і положення ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, перераховуючи права, які, як мінімум, повинні належати особам, обвинуваченим у вчиненні злочину, в п. «с» вказують на право бути судимим без невинуватої затримки. Вважаємо, що проблемним питанням «розумних строків» необхідно приділити першочергову увагу, оскільки в практичній діяльності з низки причин, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, стан

справ особливо з строками судового розгляду кримінальних справ йде далеко не кращим чином, про що свідчить офіційні статистика.

У зазначеному контексті особливої уваги також потребує звернення до Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою, що прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 40/34 від 29 листопада 1985 року. Відповідно до її положень жертви злочинів це особи, яким індивідуально або колективно було завдано шкоди, включаючи тілесні ушкодження або моральні збитки, емоційні страждання, матеріальні збитки або суттєве обмеження їх основних прав. Вони мають право на доступ до механізмів правосуддя і якнайшвидшу компенсацію за завдану кримінальним правопорушенням шкоду відповідно до національного законодавства. У свою чергу, окремі норми Конституції України також безпосередньо стосуються прав потерпілих щодо відшкодування заподіяної злочином шкоди. Так, зокрема, ст. 55 Конституції України передбачає право потерпілих на доступ до правосуддя, а ст. 56 цього ж Закону на компенсацію заподіяної шкоди. Тому небезпідставно вказані вище положення трансформувались до завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України. На жаль, питання реалізації окреслених положень у кримінальному процесі потребують подальшого відпрацювання.

Наявність внутрішньодержавного механізму імплементації міжнародних норм дозволяє забезпечити повну, всебічну та своєчасну реалізацію прийнятих Україною міжнародних зобов'язань, в тому числі і в галузі прав людини у кримінальному процесі. При цьому національне законодавство, положення якого регламентують кримінальну процесуальну діяльність, охорону прав і свобод учасників провадження, ще потребує удосконалення. Важливим чинником у зазначеному контексті є не лише загальне визнання та законодавче закріплення прав людини і громадянина, а й реальний та ефективний механізм їх дотримання і захисту. Отже, формування такого механізму, налагодження його елементів залишається однією з найбільш актуальних проблем вдосконалення кримінального процесуального законодавства України.